

GIÁO DỤC CÁC GIÁ TRỊ LỊCH SỬ - VĂN HÓA CỦA LÀNG CỔ ĐÔNG SƠN CHO THẾ HỆ TRẺ HIỆN NAY

Nguyễn Thị Giang¹

TÓM TẮT

Khác với những làng cổ nổi tiếng khác ở vùng Bắc Bộ, như Đường Lâm, Phước Tích, Mai Xá... làng cổ Đông Sơn (phường Hàm Rồng, thành phố Thanh Hóa) hội đủ 5 yếu tố về khảo cổ, lịch sử văn hóa, danh thắng, cách mạng kháng chiến và kiến trúc nghệ thuật. Vì nhiều nguyên nhân khách quan và chủ quan, công tác bảo tồn, phát huy các giá trị lịch sử - văn hóa của làng cổ Đông Sơn, nhất là trong việc giáo dục truyền thống cho thế hệ trẻ hiện nay vẫn còn nhiều hạn chế, đòi hỏi nhiều giải pháp đồng bộ và hiệu quả hơn.

Từ khóa: Làng cổ Đông Sơn, truyền thống lịch sử - văn hóa.

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Với chiều dài lịch sử dựng nước và giữ nước oanh liệt hàng ngàn năm, Thanh Hóa là một trong số ít địa phương ngày nay còn lưu giữ một kho tàng di sản văn hóa đồ sộ, trong đó phải kể đến những ngôi làng cổ nổi tiếng như làng cổ Đông Sơn (phường Hàm Rồng, thành phố Thanh Hóa). Điều đó không chỉ tạo nên một sắc thái văn hóa xứ Thanh phong phú và đặc sắc mà còn là một nguồn lực to lớn cho sự phát triển kinh tế - xã hội. Để hoàn thành *Chương trình phát triển du lịch giai đoạn 2021 -2025*, một trong 6 chương trình trọng tâm mà Đại hội Đảng bộ Thanh Hóa lần thứ XIX đề ra, công tác bảo tồn, phát huy giá trị các di sản văn hóa của quê hương đóng vai trò quan trọng. Di sản văn hóa là nguồn tài nguyên quan trọng để phát triển du lịch bền vững, đó cũng là giải pháp hữu hiệu để bảo tồn, phát huy giá trị các di sản. Nghị quyết số 58 -NQ/TW của Bộ Chính trị về xây dựng và phát triển tỉnh Thanh Hoá đến năm 2030, tầm nhìn đến năm 2045 đã chỉ rõ: “*Gắn phát triển du lịch với bảo tồn và phát huy các giá trị văn hoá, dân tộc; giữ gìn cảnh quan, bảo vệ môi trường; bảo đảm quốc phòng, an ninh và trật tự, an toàn xã hội với 3 loại hình mũi nhọn gồm: Du lịch biển, du lịch sinh thái cộng đồng và du lịch di sản văn hoá, tâm linh*” [1; tr.1] Đây còn là một địa chỉ lý tưởng giáo dục truyền thống lịch sử- văn hóa hiệu quả cho thế hệ trẻ, nhất là đối với học sinh phổ thông trên địa bàn tỉnh Thanh Hóa.

2. NỘI DUNG NGHIÊN CỨU

2.1. Những giá trị lịch sử - văn hóa tiêu biểu của làng cổ Đông Sơn cần giáo dục cho thế hệ trẻ

2.1.1. Làng cổ Đông Sơn, “một biên niên sử hào hùng”

Đông Sơn là một làng nhỏ bên bờ Nam sông Mã, cạnh cầu Hàm Rồng huyền thoại, nơi hội tụ những yếu tố đặc trưng của làng quê Việt Nam truyền thống. Làng Đông Sơn có

¹ Khoa Khoa học Xã hội, Trường Đại học Hồng Đức; Email:nguyenthigiang@hdu.edu.vn

cấu trúc theo kiểu làng thuần nông. Vị thế của làng cho phép phát huy triệt để lợi thế của kinh tế ruộng nước và đất đồi.

Có thể thấy lịch sử của làng Đông Sơn gắn liền với những bước thăng trầm của lịch sử vùng đất xứ Thanh và Việt Nam. Năm 1924, sau khi phát hiện những hiện vật đồ đồng bên bờ sông Mã, thuộc làng Đông Sơn và sau đó là những nghiên cứu của viện Viễn Đông bác cổ, các nhà khoa học phát hiện về di tích làng cổ Đông Sơn với niên đại hơn 2.500 năm, mở ra chương mới cho việc nghiên cứu văn hóa Đông Sơn. Đồng bằng sông Mã, sông Chu tỉnh Thanh Hóa trở thành một trong những trung tâm của văn minh Đông Sơn.

Sau thời kỳ huy hoàng của văn hoá Đông Sơn, suốt ngàn năm Bắc thuộc, làng cổ Đông Sơn vẫn nằm trong địa bàn quan trọng của vùng đất Cửu Chân. Dấu vết khu cư trú, khu mộ táng của các thời kỳ: Hán, Đường, Lục Triều được phát hiện ở làng Đông Sơn đã cho thấy sự phát triển liên tục của vùng đất này trong thời kỳ giao thoa văn hoá Việt - Hán và các giai đoạn phát triển kế tiếp.

Ra khỏi thời kỳ Bắc thuộc, vùng đất Đông Sơn là địa bàn quan trọng được đánh đánh dấu bằng những chứng tích hoạt động của các triều đại phong kiến Việt Nam: Lý - Trần - Lê - Tây Sơn và Nguyễn.

Từ sau cách mạng tháng Tám 1945 đến nay, nhân dân làng Đông Sơn lại viết tiếp những trang sử hào hùng của ông cha. Đặc biệt, “trong những năm chống chiến tranh phá hoại bằng không quân của đế quốc Mỹ (1965 - 1972) và bảo vệ cầu Hàm Rồng, truyền thống yêu nước của nhân dân làng Đông Sơn lại tỏa sáng rực rỡ, để Đông Sơn cùng Yên Vực, Nam Ngạn viết nên một huyền thoại mới về cầu Hàm Rồng”. Trong kháng chiến chống Mỹ, “những người con của Đông Sơn đã làm tròn nghĩa vụ của mình cho dân tộc, rạng danh cho quê hương Đông Sơn, đã có tới 48 liệt sỹ, 17 người là thương binh từ loại 2 đến loại 4; 2 bà mẹ được Nhà nước tặng danh hiệu bà mẹ Việt Nam anh hùng” [2; tr.34,76].

2.1.2. Hệ thống di tích lịch sử, văn hóa dày đặc

Với chiều dài lịch sử phát triển liên tục mấy ngàn năm, hiếm có một làng quê ở khu vực Bắc Trung bộ lại có hệ thống đình chùa, miếu mạo, nhà cổ, cổng, đường làng dày đặc như làng cổ Đông Sơn. Theo tác giả Lương Đại Dũng, một người con của quê hương, trong cuốn *Làng cổ Đông Sơn* đã liệt kê và mô tả 16 di tích lịch sử văn hóa tiêu biểu của làng cổ Đông Sơn, gồm: *Văn thánh, Đền Đức Thánh Cả, Phủ thờ mẫu, Miếu nhị, Am Văn tự - Bồ Đề tự, Văn chỉ, Võ chỉ, Đền nhà Lê, Miếu nhà Bà, Nhà bia tưởng niệm Anh hùng Liệt sỹ, Văn bia “Tượng sơn bi ký”, Cổng làng - đường làng - cổng xóm, Cây cổ thụ, Giếng cổ, Ao - hồ* [3; tr.76-100].

Trải qua thời gian hàng ngàn năm biến động, sự tàn phá của thiên nhiên, chiến tranh và cả sự vô thức của con người, phần lớn các di tích lịch sử văn hóa của làng cổ Đông Sơn đã bị phá hỏng, thu hẹp, thay đổi khá nhiều so với diện mạo ban đầu. Trong làng hiện nay vẫn còn hàng chục ngôi nhà cổ được bảo tồn nguyên vẹn, những con đường lát gạch hay sỏi đá ngoằn ngoèo theo sườn núi, những bức tường đá rêu phong cổ kính. Xung quanh làng là quần thể thắng tích lịch sử, văn hóa như Miếu Nhị thờ Thành hoàng làng, đền thờ Lê Uy Trần Khát Chân, chùa Phạm Thông, cây cầu Hàm Rồng lịch sử, Thiền viện Trúc Lâm, núi Rồng - sông Mã...

2.1.3. Phong cảnh, núi sông, hang động kỳ thú

Làng cổ Đông Sơn là nơi đồi núi điệp trùng với sông Mã uốn quanh. Từ đồi này sang đồi khác, cư dân trong làng đã truyền miệng về mảnh đất của tổ tiên mình: *Nơi có 99 ngọn núi, tạo nên những hang động kỳ thú, đến Tiên cũng muốn lưu lại; một dòng sông mẹ uốn lượn, một nhánh sông con hiền hòa. Một phong cảnh tuyệt mỹ. Mỗi ngọn núi, dòng sông, hang động đều gắn liền với với sự tích thần kỳ được lưu truyền.* Tác giả Lương Đại Dũng đã liệt kê và mô tả 15 danh thắng tiêu biểu của làng cổ Đông Sơn, gồm: Núi Mã Yên (còn gọi là núi Đình, Mã Ngựa, Yên Ngựa), Núi Sau Làng (còn gọi là núi Con Công), Núi Vàng Con (còn gọi là núi Lợn Vàng), Núi Cửa Rông (còn gọi là đồi C4), Núi Cuộc (còn gọi là núi Cọc, núi Sa Đũa), Núi Voi (còn gọi là Tượng Sơn), Núi Con Mèo (còn gọi là Mưu Tứ Sơn), núi Cánh Tiên, Núi Rông - Núi Ngọc - Sông Mã, Hang Mất Rông (còn gọi là động Mất Rông, Long Quang động), Động Tiên Sơn, Sông mã, Sông Con, Cầu hàm Rông, Cầu Hoàng Long [4; tr.100-109].

2.2. Các biện pháp giáo dục truyền thống lịch sử - văn hóa hiệu quả cho học sinh phổ thông

Một trong những chức năng quan trọng của di sản văn hóa ông cha ta từ xa xưa đã thực hiện tốt là giáo dục truyền thống lịch sử, văn hóa, bồi dưỡng niềm tự hào quê hương, dân tộc cho các thế hệ con cháu đời sau. Tuy nhiên, trong những năm gần đây, do nhiều lý do khách quan và chủ quan, có những thời điểm chức năng giáo dục di sản chưa được quan tâm, phát huy đúng mức.

Để đạt hiệu quả trong việc giáo dục truyền thống lịch sử - văn hóa thông qua di sản, trước hết chúng ta phải xác định rõ các vấn đề cơ bản: đối tượng, mục tiêu, nội dung và phương pháp giáo dục. Đối tượng giáo dục là tất cả các tầng lớp nhân dân, những người đã tạo ra và được hưởng thụ di sản, đó cũng chính là đối tượng có trách nhiệm, nghĩa vụ bảo tồn, phát huy giá trị của di sản. Tuy nhiên, trong bối cảnh hội nhập quốc tế hiện nay, thế hệ trẻ là đối tượng cần được chú trọng nhất trong việc giáo dục ý thức tôn trọng, bảo vệ các di sản văn hóa. Qua đó, bồi dưỡng tình yêu quê hương đất nước, lòng tự hào dân tộc, sự biết ơn các thế hệ tiền nhân. Thực tế, một bộ phận không nhỏ thế hệ trẻ không yêu thích và ít hiểu biết về lịch sử, văn hóa dân tộc, chạy theo lối sống “thực dụng”, sa sút về đạo đức, ý thức công dân. Trong khi đó, vì nhiều lý do, chương trình giáo dục ở trường phổ thông lại chưa đề cao đúng mức các môn học khoa học xã hội như Lịch sử, Địa lý hoặc những nội dung về văn hóa.

Với tư cách là một nguồn sử liệu quý hiếm, một phương tiện dạy học hiệu quả, việc sử dụng tư liệu về làng cổ Đông Sơn để giáo dục truyền thống lịch sử - văn hóa cho học sinh tại các trường phổ thông tỉnh Thanh Hóa nói chung, thành phố Thanh Hóa nói riêng rất cần thiết. Các biện pháp giáo dục phù hợp không chỉ có ý nghĩa nâng cao chất lượng dạy học các môn Lịch sử, Giáo dục công dân mà còn góp phần tích cực vào quá trình đổi mới dạy học và công tác bảo tồn, phát huy giá trị khu di tích.

Thực hiện chương trình giáo dục phổ thông mới, giáo dục địa phương trở thành nội dung bắt buộc ở tất cả các cấp Tiểu học, Trung học cơ sở, Trung học phổ thông, có thời lượng quy định 35 tiết/ lớp. Các nội dung lịch sử địa phương, văn hóa địa phương, địa lý địa

phương, văn học địa phương được coi trọng và có nhiều đổi mới về hình thức, phương pháp dạy học. Hệ thống di tích lịch sử - văn hóa, danh lam thắng cảnh của làng cổ Đông Sơn vừa là nguồn “sử liệu” sống động, quý hiếm, vừa là địa chỉ phù hợp để tổ chức các hoạt động trải nghiệm gắn với các nội dung trên.

Đề khai thác hiệu quả giá trị lịch sử - văn hóa của làng cổ Đông Sơn nhằm nâng cao chất lượng giáo dục truyền thống quê hương cho học sinh, chúng tôi đề xuất một số biện pháp sư phạm sau:

Thứ nhất, thông qua việc sử dụng tài liệu về làng cổ Đông Sơn khi dạy các bài học nội khóa trên lớp để giáo dục truyền thống lịch sử - văn hóa của quê hương cho học sinh. Chẳng hạn, khi dạy học bài *Nhà nước Văn Lang, Âu Lạc* (môn Lịch sử và Địa lý lớp 6), giáo viên hướng dẫn học sinh tìm hiểu và sử dụng tư liệu về làng cổ Đông Sơn để làm rõ sự ra đời của nhà nước đầu tiên trong lịch sử dân tộc. Đồng thời, qua việc tìm hiểu hoa văn, họa tiết trên mặt trống đồng Đông Sơn giúp học sinh làm rõ đời sống vật chất tinh thần của người Việt thời kỳ này. Như vậy, trên cơ sở học sinh hiểu rõ sự đóng góp của địa phương trong tiến trình lịch sử dân tộc sẽ hình thành và được bồi đắp lòng tự hào về truyền thống của quê hương.

Thứ hai, giáo dục truyền thống lịch sử - văn hóa thông qua các bài học nội khóa tổ chức tại làng cổ Đông Sơn. Hiện nay, vì nhiều nguyên nhân (như điều kiện vật chất, giáo viên chưa đầu tư, sáng tạo các phương pháp dạy học, trường học xa các di sản...), các bài học nội khóa thường được tổ chức với hình thức trên lớp, rất hiếm khi được tổ chức tại thực địa hoặc tại di sản. Bởi vậy, hình thức dạy học này chưa phát huy được giá trị vốn có. Chương trình giáo dục phổ thông mới với số tiết quy định dành cho nội dung giáo dục địa phương (35 tiết/năm/khối lớp) đã tạo cơ sở khoa học và điều kiện thực tế cho hình thức dạy học tại di sản phát huy hiệu quả giáo dục. Các chủ đề về lịch sử địa phương, văn hóa địa phương, được thiết kế linh hoạt trên cơ sở khung chương trình và điều kiện thực tế ở mỗi địa phương, mỗi nhà trường. Đối với các trường phổ thông trên địa bàn thành phố Thanh Hóa, huyện Thiệu Hóa, Hoằng Hóa giáo viên có thể thiết kế và tổ chức cho học sinh các tiết học với chủ đề “Về nguồn”, “Di sản xứ Thanh”, “Em yêu quê em”... tại làng cổ Đông Sơn. Đây là nơi có vị trí thuận lợi với hệ thống di tích lịch sử - văn hóa dày đặc, phong cảnh thiên nhiên kì thú, là địa điểm lý tưởng để xây dựng và tổ chức các bài học về lịch sử, địa lý và văn hóa địa phương. Di sản này hội tụ nhiều yếu tố có thể giáo dục hiệu quả lòng tự hào dân tộc, lòng biết ơn, tình yêu thiên nhiên, đất nước cho học sinh ở các trường phổ thông trên địa bàn tỉnh Thanh Hóa.

Thứ ba, giáo dục truyền thống lịch sử - văn hóa thông qua các hoạt động trải nghiệm, hoạt động ngoại khóa tìm hiểu về làng cổ Đông Sơn. Việc dạy học môn lịch sử cũng như các môn học khác được đổi mới “*căn bản và toàn diện*” theo hướng chú trọng đến phát triển năng lực, phẩm chất của học sinh, tăng cường tổ chức các hoạt động trải nghiệm, sáng tạo, tham quan, thực hành môn học, chú trọng những kiến thức lịch sử, văn hóa địa phương. Qua các hoạt động trải nghiệm sáng tạo, hoạt động ngoại khóa tìm hiểu về làng cổ Đông Sơn, học sinh không chỉ được củng cố các kiến thức về lịch sử, văn hóa đã học, mà còn phát triển các kỹ năng như quan sát, tìm hiểu, vận dụng kiến thức đã học vào cuộc sống, có ý thức bảo vệ, gìn giữ các di sản văn hóa của quê hương, một nguồn tài nguyên quan trọng để phát triển kinh tế - xã hội của địa phương.

Những năm gần đây, việc giáo dục truyền thống lịch sử và văn hóa cho học sinh được các nhà trường quan tâm, thực hiện trong các môn dạy tích hợp, các hoạt động ngoại khóa, góp phần tích cực trong việc bồi dưỡng, khơi dậy niềm tự hào dân tộc, tình yêu quê hương đất nước và một phần thực hiện mục tiêu giáo dục toàn diện, không ngừng nâng cao chất lượng nguồn nhân lực của tỉnh. Nhằm đáp ứng yêu cầu tổ chức các hoạt động trải nghiệm bắt buộc trong Chương trình Giáo dục phổ thông mới từ năm học 2020 - 2021, các di tích lịch sử - văn hóa, địa danh lịch sử, lễ hội truyền thống của địa phương sẽ chính là nơi để tổ chức các hoạt động này hiệu quả nhất, thuận lợi nhất.

2.3. Một số đề nghị

Để công tác giáo dục truyền thống lịch sử - văn hóa cho học sinh đạt hiệu quả, chúng tôi đề nghị ngành Giáo dục và Đào tạo thành phố Thanh Hóa cần phối hợp chặt chẽ với ngành Văn hóa, các Ban quản lý di tích:

Đẩy mạnh công tác tuyên truyền, giới thiệu rộng rãi các di sản tiêu biểu của quê hương, trong đó có làng cổ Đông Sơn trong các nhà trường. Đồng thời, tổ chức biên soạn những tài liệu dạy học, bài giảng về các di sản văn hóa có chất lượng dùng cho các trường phổ thông.

Có những hình thức, biện pháp thu hút đông đảo học sinh đến học tập, tham quan các di tích tiêu biểu của quê hương, như miễn phí vé tham quan, tổ chức trưng bày, triển lãm chuyên đề về di sản văn hóa của quê hương trong các trường học, tổ chức các cuộc thi tìm hiểu về di sản văn hóa. Khuyến khích học sinh tham gia các lễ hội truyền thống với vai trò là các chủ thể.

Đối với chương trình Lịch sử dân tộc, Lịch sử địa phương trong các nhà trường cần đổi mới mạnh mẽ nội dung, hình thức, phương pháp dạy học, tăng cường tổ chức bài học, các hoạt động trải nghiệm sáng tạo tại di sản, tại phòng trưng bày ở nhà truyền thống, bảo tàng.

Việc giáo dục truyền thống lịch sử - văn hóa của làng cổ Đông Sơn cho thế hệ trẻ học sinh, sinh viên chỉ thực sự có hiệu quả khi có sự quan tâm đồng bộ của các ngành, các cấp, của các tầng lớp nhân dân; không thể quan niệm nhiệm vụ chỉ của nhà trường, của ngành giáo dục.

3. KẾT LUẬN

Với những giá trị to lớn về lịch sử văn hóa, khảo cổ, danh thắng, cách mạng kháng chiến và kiến trúc nghệ thuật, làng cổ Đông Sơn có ý nghĩa quan trọng đối với việc giáo dục các giá trị truyền thống cho thế hệ trẻ. Chắc chắn rằng, với sự quan tâm của các ban, ngành, làng cổ Đông Sơn sẽ là địa chỉ tham quan, học tập không những của học sinh, sinh viên trong tỉnh Thanh Hóa mà còn thu hút học sinh, sinh viên cả nước.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Bộ Chính trị (2020), *Nghị quyết số 58 - NQ/TW của Bộ Chính trị về xây dựng và phát triển tỉnh Thanh Hóa đến năm 2030, tầm nhìn đến năm 2045*.
- [2] Lương Đại Dũng (2009), *Làng cổ Đông Sơn*, Hội Văn học Nghệ thuật các dân tộc thiểu số Việt Nam - Ban Đại diện tại Thanh Hóa, tr.34,76.

- [3] Lương Đại Dũng (2009), *Làng cổ Đông Sơn*, Sách đã dẫn, tr.76 - 100.
[4] Lương Đại Dũng (2009), *Làng cổ Đông Sơn*, Sách đã dẫn, tr.100 - 119 .
[5] Duy Hưng, Hoa Mai (2019), *Công bố tuyến du lịch tham quan làng cổ Đông Sơn*, Thanh Hóa, Báo Tin tức, Thông tấn xã Việt Nam ngày 2/3/2019.

EDUCATING HISTORICAL - CULTURAL VALUES OF DONG SON ANCIENT VILLAGE FOR YOUNG GENERATIONS

Nguyen Thi Giang

ABSTRACT

Not similar to other ancient villages in Northern region, such as: Duong Lam, Phuoc Tich, Mai Xa... Dong Son ancient village (Ham Rong ward, Thanh Hoa city) gathers five elements: archeology, cultural history, tourist attraction, resistance revolution, architect, etc.

Due to many subjective and objective reasons the conservation and promotion of historical-cultural values of Dong Son ancient village are limited, especially in terms of educating young generation about traditional historical values,

Keywords: *Dong Son ancient village, historical-cultural tradition.*

** Ngày nộp bài: 27/9/2021; Ngày gửi phản biện: 8/10/2021; Ngày duyệt đăng: 16/12/2021*